

TANITMA MAKALESİ
MUHTEŞEM BİR YAYINCILIK FAALİYETİNİN
YÜZÜNCÜ YILI*

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU**

İtalya'nın Floransa şehrinde bulunan Leo S.Olschki yayınevi geçen yıl kuruluşunun yüzüncü yılını tamamladı. Bu başarısını iki büyük cilt yayınlayarak gelecek nesillere aktarma becerisini de gösterdi. 1 Mart 1886 günü, İtalya'nın kuzeyinde Veneto denilen, Rönesans hareketinin kültür kaynaklarından biri sayılan bölgesinde Verona adlı şehirde kurulan bu yayınevi, esas faaliyetini Floransa'da sürdürdü ve haklı bir şöhret sahibi oldu. Dünyanın ileri gelen düzeydeki ülkelerinde değil yüz, Hollanda'daki E.J. Brill gibi, üç asırlık bir süreyi tamamlayan yayınevleri de bulunmaktadır. Fakat Leo S. Olschki yayınevinin değişik bir ayrıcalığı bulunmaktadır. Kurulduğundan beri aynı aile tarafından devam ettiriliyor. Dördüncü nesil şimdi görev başındadır. İki tane dünya savaşı atlattılar. İtalya'da krallık, Mussolini dönemi, geçici hükümet ve Cumhuriyet rejimleri birbiri ardına devam etti. 1930 yılından sonra kabul edilen bir dizi ırkçı yasası, müsevî asıllı kitapevi kurucusu aleyhine işletildi ve çok güç günler ailenin ve yayıncının üzerine çöktü. Floransa'yı işgal eden Alman orduları, İkinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkıp bu yöreyi de terk ederken epey yıkıntı bıraktı ve son doğal felâkette, yani 4 Aralık 1966 günü Floransa'nın ortasından geçen Arno nehrinin acaip şekilde taşması sonunda şehri su bastı ve

* CRISTINA TAGLIAFERRI, OLSCHKI, *Un Secolo di Editoria 1886-1986, cilt, 1, La Libreria Antiquaria Editrice Leo S. Olschki (1886-1945) Prefazione di Eugenio Garin, Testimonianze di Luigi Firpo, Eugenio Garin, Oskar Kristeller, Alessandro Parosa, Luigi Maria Persone, Ugo Procacci, Roberto Ridolfi, XX 435 sayfa.*

STEFANO DE ROSA, *Olschki Un Secolo di Editoria 1886-1986, cilt, 2, La Casa Editrice Leo S. Olschki (1946-1986). Testimonianze di Francesco Adorno, Vittore Branca, Nino Pirrotta, 184 sayfa, ek 6 renkli tablo ve 56 adet siyahbeyaz tablo (tavole).*

Her iki cilt de yayınevinin Città del Castello denilen yerde bulunan matbaasında basılmıştır. Özel filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Birinci cilt içinde 47, ikinci ciltte 17 tane belge niteliğinde fotokopi ve krokiler bulunmaktadır. İki cildin de satış ederleri yazılı değildir. 1987 yılı katalogunda 165.000 lîre olarak gösterilmiştir.

**Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya-Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi.

bu arada yayınevinin deposu tarifsiz bir kayba uğradı. Gene de hepsinin üstesinden geldiler ve kitap sevgisi bütün acıları bir kenara ittirerek yeni yayınlar yapılmasını sağladı.

Leo S. Olschki yayınevinin yayınladığı kitaplar bilim dünyasında çok takdir edilir ve dergileri de her zaman kitaplıklarda özel bir yer tutar. Fakat baskı sayısı çok azdır ve bununla da övünür. Çoğu kitaplarında da kaç tane basıldığı ve hangi nüshaların satışta olduğu gösterilir. Bu tutumdan yakın bir geçmişte vazgeçildi. Gene de bu yayınevinin armasını taşımak büyük bir övgü payı kazandırır. Ellinci yılını kutladığı zaman da bir armağan kitap yayınlayan Olschki, şimdi bu çalışmasını kalın iki cilt içinde özetlemiş bulunuyor.¹ Bundan, yılların birikiminin ne kadar hacimli olduğu görülüyor.

Eser, bir mezuniyet tezinin hazırlanmasından sonra geliştirilmiş, yarıncı ile yıllardan beri işbirliği yapan ve eserlerini yayınlayan fikir adamları da katkılarda bulunmaktan kaçınmamışlardır. Yayınevi özel arşivini de açmakla ne kadar titiz bir tutum içinde bulunduğunu göstermiştir. En umulmadık konular ile ilgili dosyalar açılmış, böylece ticaret faaliyetinin sağlam temellere oturtulması kadar, kültür yadigarlarının kaybolmaması için de özen gösterilmiştir. Bu yazışmalar içinde daha şimdiden tarihsel nitelikler kazananlar bulunmaktadır. Böyle bir örnek bile, kalıcılık kavramının Batı dünyasındaki yerini göstermektedir. Aile de parçalanmadan öte, sorumlulukları paylaşıp sürekliliği sağlamıştır. Birinci cildin 3'üncü sayfasında aile seceresi verilmektedir. Kısaltmalar sayfasından sonra giriş kısmında kitabın özeti yapılmıştır. Eserin ilk kısmı, hem yayınevi, hem antika kitap satıcısı işlevini sürdüren dönemi kapsıyor. Esas kurucu, kitap meraklısı biri olduğu için, bu yönde ağırlığını daha çok duyurmuştur. Hazırladığı kataloglar elbette bir kazanç amacı güdecekti, fakat araştırma ve merak ön plânda idi. İşte bu iki vasfı araştırma ile yola çıkan araştırmacı, her türlü kaynağı değerlendirmiştir. 1920 yılında artık yayıncılık çalışmaları ağır bastığı için, bu yola girilmişti. Bununla beraber 1886 ile 1938 tarihleri arasında basılan 117 tane katalog, 1907 yılında başlayıp 13 tane yayınlanan "Chilx de lievres anciens rares et curieux" başlı başına birer araştırmadır. Kataloglardan 52 sayısını taşıyan "Histoire de l'Empire Ottoman" başlığı ile yayınlanmıştır. 1903 yılında basılan bu katalogda Osmanlı tarihi ve ilişkisi olan ülkelerin tarihlerinin konuları bulunmaktadır. Bun-

¹Yayınevinin ellinci yıl kitabının başlığı: *I Primi Cinquanta Anni di Attività della Libreria Antiquaria Editrice Leo S. Olschki* 1886-1936, Firenze 1936, 50 sayfa.

dan başka din, kitap tarihi, Dante, Amerika, coğrafya konularına ayrılan kataloglar da birer araştırma niteliğindedir (bunlar sırası ile s. 409-417 ve s. 419-420 gösterilmiştir). Kataloglar da ayrıca yayınevinin adresleri de bulunduğu için şimdi birer anı taşımaktadırlar. Ayrıca bağlı olduğu meraklılar, kitaplıklar, bilim kurumları, araştırma merkezleri de şimdi bu sayfalardadır. 1890 yılında Verona kentinden ayrılıp Venedik kentine taşınan yayıncı, altı yıl süre ile burada kaldı. Buradan da ayrılıp Floransa'ya geçtikten sonra esas kişiliğine kavuştu ve artık bir şöhret olarak yolunu çizdi. Yayınladığı eserlerin bilim düzeyi yüksek, seçkin müellifler tarafından kaleme alınmış, günümüzde bile kaynak olacak nitelik taşıyanlardır. Dergi alanına da girip bilimsel çalışmalara yeni bir yön verildi. 1899 yılında yayına başlattığı "La Bibliofilia" adlı dergi günümüzde de sürmekte ve yayınevinin iki karakterini yansıtmaktadır: Kitap sevgisi ve kitap antikacılığı. Bu son deyimim dilimizde bulunmadığının farkındayım. Dilimizde antikacı tabiri eski eşya satıcısı anlamındadır. Antika kitap tabiri de değişiktir. Aslında, sahaf sözcüğü yazma kitaplar için kullanılan bir sözcüktür, bununla beraber günümüzde eski kitap satıcısı için kullanılmaya başlandı ki, bu bir dil gelişmesi olarak da kabul edebiliriz. Kitap toplayan ve satıcısı terimleri de Batı dünyasında son yıllarda değişik bir kavram kazandı. Bunda da yazma eserlerin artık çok nadir olması, basılı kitapların da değişik nedenler sonucu ortadan kalkması ve bir süre sonra eski kitap satıcılarının raflarına geçmesinden kaynaklanır. Leo S. Olschki de bunun farkına varır ve dergisi aracılığı ile hem eskiyi aynı zamanda yeniyi yansıtır. Derginin çıkarılmasında devrin tanınmış kütüphaneci ve araştırmacıları da faaliyete geçerler. Derginin programı şöyledir (s. 130): "Doğrudan haberleşmeye geçip dünyadaki kitap ticareti için hızlı ve detaylı haberler vereceğiz. İtalyan ve yabancı, belli başlı kitapçıların kataloglarından yararlanıp, kütüphaneci ve kitapseverleri haberdar edeceğiz ... Bu arada İngiltere ve Fransa'daki önemli satış haberlerini de vereceğiz ve sonuçları da iletacağız". Bunun sonucu olarak Olschki için yeni bir dünya doğmakta idi. Bununla da yetinmedi. Yayınevinin bir kültür merkezi haline getirdi. Gelen müşterilerle konuşma ve fikir alışverişi yanında, ciddi konuların konuşulduğu tartışıldığı ortam da yayınevi ile birlikte geliştirildi. Az sayıda basılan kitaplar kadar az fakat öz sayıdaki dinleyiciler, Floransa şehrinin en kültürlü adamları idiler. Kitap, kitaplıklar, yayınlarının özellikleri üzerine açılan tartışmalar gelişirken, Leipzig kitap fuarına katılmak, meslekdaşları arasında bir tartışmaya yol açmakla beraber, yeni atılımlar yapılması gerektiğini de ortaya koyuyordu. Bir de basımevi kurma işine girişti. Ciltlerini de kendi imâl etme yolunu seçti. Bununla da yetinmedi ve 1915 yılında Roma'da bir şube

açmağa karar verdi. 9 Nisan günü açılan bu dükkan için, İtalyanların vatansever şairi Gabriele D'Annunzio'nun büyük payı bulunmaktadır. Fakat tarih biraz talihsizdi. Birinci Dünya Savaşı, bu aile ve yayınevi için çeşitli uğursuzlukları beraberinde getirdi. Gene de ciddi eserlerin basılması ve yeni adımların atılmasından geri kalmadı. Önemli tutumu da klasik ve değerli bazı eserlerin tıpkıbasımının gerçekleşmesidir. 1911 yılında büyük İtalyan şairi Dante Alighieri'nin *İlâhî Komedyâ* (Divina Commedia) adlı şaheserinin 1491 yılında Venedik'de basılan resimli nüshasının aslına uygun bastırılmasıdır. 300 tane bastırılan bu esere numara verildi ve 6 tane de özel filigranlı kağıda basıldı. Güzel bir deri cildi olan ve eski baskısının resimlerini ihtiva eden bu basımdan bir taneye Mısır'da 'Ahmed Pasca' adlı birisi: önkayıt yolu ile sahip oldu (s. 193). Kimliğini şimdilik tespit edemediğim bu zatın, kütüphanecilik tarihimizde özel bir yeri bulunan Ahmed Zeki Paşa olabileceğini tereddütle ileri sürüyorum. Böyle bir davranış da, yayıncı için yeni ufuklar açmış, dünyanın her köşesi ile olan ilişkiyi hızlandırmıştır. Dış satım kadar ülke dışından pekçok eski kitaplar İtalya'ya dönmüştü. İsviçre'nin Cenevre şehrinde açılan bir şube aracılığı ile kitap-severler ile olan ilişkiler hızlandırılmış, araştırmacılar ve meraklılar üstün düzeydeki eserlere yönelmişlerdi. Küçük bir uzantı da İstanbul'a idi. O sıralarda İstanbul'da faaliyette bulunan "La Società Dante Alighieri" (1950 yılında faaliyeti durduruldu), bir 'İtalyan kitap ve süsleme sanatı sergisi' düzenlemeyi plânladığı zaman, 1935 yılında, artık babasının yerine geçen Aldo Olschki'ye başvurdu ve eski kitap seksiyonunu düzenlettirdi. Haziran ayı sonunda açılan sergide (s. 283) teşhir edilen kitaplar o günkü aydınlarımızın dikkatini çekti. Üç gün süren bu sergi için 30 Haziran 1935 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde ve ayrıca Ankara'da yayınlanan *Ulus* gazetesinde birer haber bulunmaktadır. İlâhî Komedyâ'nın aslına uygun baskısı yanında, Arapça çevirisi, İstanbul ve İtalya'nın doğu (levante) taraflarındaki faaliyetleri üzerine olan eserler bulunuyordu. Aynı günlerde, füturist İtalyan şairi Marinetti de İstanbul'a gelmiş ve gelişmekte olan bu akım hakkında bir dizi konferanslar vermişti. Türk-İtalyan kültür ilişkilerinde şimdi unutulmuş olan bu çalışma üzerinde durmak ve Aldo'nun izlenimlerini araştırmak benim için ilerde bir görev olacaktır.

Yayınevinin büyük cesaret isteyen işlerinden birisi de, tarih alanında özel bir yeri bulunan "Archivio Storico Italiano" adlı derginin basımını ve dağıtımını üstlenmesidir. Avrupa'da ilk bağımsız tarih dergisi olarak yayınlanan bu dergi, ilk kez patlayan dünya savaşından sonra bir yayın bunalımı içine düştü. 1925 yılında yapılan görüşmelerin olumlu sonuçlanma-

şı üzerine, yayını üstlenen Olschki, bilimsel görevi olan Toskana Tarihi Araştırma komisyonuna bıraktı. İlk kaçınılmaz masraflar için de karşılıklı sorumluluklar sınırları çizildi. Böylece fikir âleminde çok önemli katkıları bulunan, tarihçiler için değerli kaynak olan, ayrıca Türk ve İslâm tarihi için de değerli araştırmalar içeren bu dergi devam ettirildi. Yayıncı hazırladığı dizinler ile bilim adamlarına ve araştırmacılara yararlı oldu (*Indice 1842-1941* ve *Indice venticinquennale 1942-1967*). Dergi yanında kurumun değişik seriler halindeki yayınları gene Leo S. Olschki tarafından yürütülmektedir. Toskana bölgesi kadar, Roma çevresi için de yayınları hızlandıran yayınevini cesaretli bir girişimi de *Lares* adlı folklor-etnografya dergisini devam ettirmesidir. 1912 yılında yayına başlayan dergi harbin sarsıntılarını atlatamadı ve durdu. 1930 yılında Halk Geleneklerini Araştırma Komitesi tarafından canlandırılan derginin basım ve dağıtımını üstlenen yayınevi, ayrıca diziler halindeki eserleri bastırttı. Akdeniz çevresinin halkbilim ürünlerini yansıtan bu sayfalarda başka fikir ve felsefe dünyasını da ilgilendiren eserler, yayıncının kataloglarına girdi. Devasa bir girişimi de "İtalya kitaplıklarındaki yazmaların envanteri"dir. 1981 yılında 100 cilde ulaşan bu seride, Venedik kitaplıklarının katalogları Türk tarihi açısından özel bir yer tutar. Yazmalar detaylı olarak incelendiği ve arşiv malzemesi sayılacak herbir kâğıdın da tek tek belirtildiği bu kaynağın ne yazık ki, kitaplıklarımızda yer almasını sağlayamadım. Bibliyografya çalışma ve kaynakları, hümanizma dönemi metinleri her yıl düzenli bir tarzda geliştirdi. Ne var ki, her olumlu çaba bir an için olsa bunalıma düşer. İtalya'da Mussolini döneminde baş gösteren ağır hava yayınevini de etkiledi. 1936 yılında 50'inci yıl kutlandı ve Duce bir de başarı telgrafı çekti ise de, üç yıl sonra patlayan harp sırasında, musevi asıllı yayıncılar tedirgin edildi. Adı bile değiştirildi. Harp tahribini az zararlarla atlatan bunalımlardan sonra, ailede yetişkin fertler arasında yapılan anlaşmaya göre, yayıncılık ile antika kitap ticareti servisleri birbirlerinden ayrıldı. Elimizdeki cildin dönemi de bu arada bitmektedir. Hem bir dünya savaşı sarsıntısı, hem miras konusunu atlatan Olschki ailesi için yeni bir dönem başladı. Kitapta eski dönemi tanıyanlar da yazıları özel yerleri bulunan bu araştırmacılar, çok muteber bir yayıncı ile işbirliği yapmaktan geri durmadılar. Bunları elimizdeki cilt sayfalarında yazılı hale getirdiler. Genellikle duygusal tarafı ağır basan bu satırlar için, kaynak olacak bilgileri de içerdiğini söyleyebilirim. Anı tarzının bilim çalışmalarında yeri yok diyen, memleketimiz bilimcilerine bu satırları okumalarını tavsiye ediyorum.

İkinci cilt yayıncılık dönemini kapsıyor. Bu dönem için Aldo Olschki ön plânda bulunuyor. Babası tarafından Venedik'li basımcı Aldo Manu-

zio'nun adı verilen bu zat, ikinci nesil olarak bırakılan mirası sürdürdü. İtalya harpten çıktıktan sonra demokrasiyi benimsedi. Tek parti sistemi tasfiye edildikten başka, kral da yapılan referandum sonunda ülkeden çıkarıldı. Kurulan partiler ülke içindeki eğilimleri simgeler. Kendi iç işleri bu satırlarda bizi ilgilendirmez. Fakat yüzyılların birikiminin ne kadar müstesna olduğu da ortaya konuldu. Mussolini döneminde bilimsel çalışmalar da belirli bir merkez içinde, tek bir kaynaktan yönetilmek istendi. Ortaya devasa binalar çıktı, kitapların güzel ve gösterişli olarak basılması sağlandı ve en önemlisi *İtalyan Ansiklopedisi* hazırlattırıldı ve çok değerli bir eser ortaya konuldu. Fakat sosyal yaşam kadar fikir çalışmaları da bir sarsıntı içine girdi. Gündümlü çalışmaların gösterişle başarılı olmayacağı ortaya çıktı. Yayınevi de payını aldı ve Bibliopolis gibi bir ad altında faaliyetini devam ettirdi. Kitap kenti gibi bir anlama gelen bu sözcük zaten yapılarına da uygundu. Geleneksel çalışmalar yasalara ters gelmeyecek bir şekilde sürdürüldü, ciddi eserlerin düzenli olarak basılmaları sağlandı. Ailenin kitap merakı ve sevgisine dayanan çalışmaları bunalımlı dönemin atlatılmasından sonra hızla devam etti. Yeni uygulanan yöntemler arasında bazı yayınların satış imtiyazını alma, satış şansı olmayan eserleri tanıtmak için kataloglara alma gibi bir yol izlendi. 1950 yılı Avrupa tarihinde dönüm noktasıdır. Çelik sanayiinin yarattığı yeni ortam İtalya'da otomobil ve sair alanlarda kendisini gösterdi. Bilimsel çalışmalara da daha fazla para ayrıldı. Fikir özgürlüğünün de tanınması refah düzeyine paralel olarak fikir eserlerinin de çoğalmasına yol açtı. Bu evrede Venedik'de kurulan Giorgio Cini Vakfının yayıncılığını üstlenmek, bu yayınevi için bir değişiklik oldu. "Civiltà Veneziana" diye adlandırılan bu seri içinde Türk tarihini ilgilendiren yayınların çokluğu dikkati çeker. Bu üç günde yeni bir eser yayınlayan Olschki için dergiler bazan sorun olur. İki defa söylediğim bir hususu gene tekrar edecek olursam, satış şansları çok az yayınlardır. Satıştan değil de, resmî yerlere yapılan bazı seri satışları ve karşılıklı sorumluluk paylaşma yolunu seçen Olschki için övünülecek pay, yeni nesillere eski yayınları hazır bulundurmak ve pahalı olmakla beraber okunacak kitap çıkarttığını ortaya koymasıdır. Deposunun uğradığı felâket, isteğinin bir kısmına engel olmakla beraber, düzeyli yayın siyasetini terk etmeyeceğini iki yılda bir çıkardığı genel katalogunda, özel sirkülerlerinde açıkca belirtir. Yıllardır kendisi satmağa kalkışma tutumundan son yıllarda biraz taviz verdi. Gençlere de iş alanları açabilmek için sergilere katılma ve temsilcilikler verme sistemini günümüz koşulları içinde kabul ettiler. Artan hacmi için bulunduğu yerlere dar gelen yayıncılar hep geniş yerler aradılar, son yıl içinde devasa boyutta bir depo yapımına giriştiler. Bu cilt içinde saydı-

ğim bu evrelerin araştırmalara ve yayınevinde bulunan özel arşive göre incelendiğini görüyoruz. Fikir ve sanat adamlarıyla yapılan görüşmelerin de belgelerinin bulunduğuna işaret ediliyor. İtalya'nın geçirdiği düşünce evrimi de yeri geldikçe açıklığa kavuşturulmuştur.

İtalya'da Ulrico Hoepli, Felice Le Monnier, U.T.E.T, La Nuova Italia, Zanichelli gibi yayın dünyasında yıllardan beri başarılı yayınları ile kendilerini duyuran yayıncılar bulunmakta, Giulio Einaudi ve Arnaldo Mondadori gibi de kurucunun adını taşımakla beraber daha şimdiden özel yer edinen kitapçılar, yayınlarına hızla devam etmektedirler. Herbirinin girişimi kendisine göre bir yer sağlamıştır (Enzo Esposito, *Manoscritto libro a stampa biblioteca*, Ravenna, t.y. s. 112 vd). Bunlar birer ticaret kuruluşu olarak varlıklarının devamını sağlamış bulunuyorlar. Aile olarak devam ettirene rastlamadım. Varsa bile dört nesil sürdüren henüz bulunmamaktadır. Böyle bir gurura dahil olmak her kula nasip değildir. Bay Alessandro tarafından temsil edilen üçüncü nesilden sonra çocukları Daniele ve Costanza şimdi bu atmosfere girmişler ve merak yanında ticaret başarısını da devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Eski kitap seksiyonu hakkında fazla bir bilgi sahibi olamadım. Eski geleneği devam ettirdikleri kanısındayım. Esas görevi üstlenenler ise, yayınevi armasını daha uzun yıllar taşıyacak niteliklere sahiptirler. Aile becerisi yanında, bilgi birikiminin uzantısını da temsil eden böyle bir çalışmayı ne yazık ki ülkemizde çok az gördük. Kanaat yayınları kurucusu İlyas Bayar ve oğulları tarafından bu yayınevi halen sürdürülmekle beraber eski başarıdan en ufak bir iz yoktur. İbrahim Hilmi Çığıracı tarafından başlatılan seri halindeki eserler çabasına Semih Lûtfi tarafından da yeni bir hava getirilmekle beraber, bu girişim kişilere bağlı kaldı ve ölümlerinden sonra ortadan kalktı. Şimdilik Remzi, İnkılap, Varlık yayınevleri sahipleri aramızdan ayrıldıktan sonra ardıları tarafından sürdürülüyor. Devamlılık kavramının bunlar tarafından yaratılmasını beklemek doğal hakkımızdır.

İki ciltlik eser Leo S. Olschki yayınevinin ilk yüzyılına geride bırakıp da ikincisine başladığını işaret ediyor. 1987 yılında yayınladıkları genel katalogta bunu açıkca belirttiler.² Fikir dünyasına böyle kıymetli bir kılavuzun kazandırılmasında emeği geçenleri kutlamamız gerekir. Verdikleri bilgiler için kendilerini övücü satırlar tercih ettikleri de ileri sürülebilir. Dilimizde "Ayinesi iştir kişinin" diye Ziya Paşa tarafından hediye edilen

²Floransa'daki La Nuova Italia kitapevi Olschki'nin yayınlarının bir tarihsel katalogunu hazırladı ise de göremedim.

bir mısra, atasözü gibi kullanılmaktadır. Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız İbrahim Müteferrika zorluklarla uğraşıp basım kavramını ülkemize getirmiştir. Olschki ailesi de kitap sevgisini ticaret dünyasında canlı tutması ile anılacaktır. Yayın başarısı sonraki nesillere örnek olacaktır.